

DOI: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/11](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/11)

УДК 338.15

JEL CLASSIFICATION: Q 5, Q 01, Q 25, Q 28

**ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ
ВОДОКОРИСТУВАННЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

**INSTITUTIONAL PROVISION OF FINANCIAL MECHANISM OF WATER USE:
THEORY AND PRACTICE**

Галина ТИТАРЕНКО,

доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0514-6688>

Galina TITARENKO,

Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of
the National Academy of Sciences of
Ukraine», Kyiv

Олександра ТИТАРЕНКО,

аспірант,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Oleksandra TITARENKO,

postgraduate student,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of
the National Academy of Sciences of
Ukraine», Kyiv

Обґрунтовано необхідність позитивних інституційних змін фінансового механізму водогосподарування. Розглянуто основні інститути фінансування в системі водогосподарського комплексу України. Доведено необхідність формування інститутів розвитку, а саме: власності, управління, фінансового посередництва, позикового капіталу, ренти природних ресурсів, підприємництва. В системі фінансового механізму головну роль відведено інституту банківського кредитування. Визначено основні проблеми його функціонування та шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: інституціоналізація, фінансове забезпечення, водогосподарський комплекс, інститути розвитку.

The statutes have the necessary positive and institutional benefits in the financial mechanism of water supply. The basic institute of financial security in the system of the water management complex of Ukraine is highlighted.

The expediency of considering the institutional nature of financial support for the water management complex as a basis for optimization of economic systems has been proved. At the same time, it was noted that the market transformation of the Ukrainian Agrarian Union began without proper institutional support for the financial mechanism of the water management complex, which remained unchanged from the Soviet economic system, which does not meet the requirements of a market economy and needs a new revision.

It is noted that the paradigm of institutionalism also provides an opportunity to determine the scenarios of financial support for the modernization of Ukraine. The necessity of formation of development institutes has been proved, among which in the research area are identified: institutes of property, management, financial intermediation, loan capital, rent of natural resources, entrepreneurship. It is determined that the development institute is an organizational and economic structure that facilitates the allocation of resources in favor of projects to realize the potential of economic growth.

In the system of financial mechanism the main role is assigned to the Institute of Bank Lending. The basic problems of its functioning are revealed and the ways of their solution are determined. The main task of the National Bank of Ukraine is to expedite the problem of conducting currency swap operations, as they are able to solve the problem of shortage of national currency resources for the enterprises of Ukraine.

Key words: institutionalization, financial security, water complex, development institutes.

Постановка проблеми. Огляд наукових публікацій останніх років свідчить про те, що настав такий етап розвитку суспільних формацій, коли економічні дослідження частіше ґрунтуються на застосуванні нетрадиційних методологічних підходів. На наш погляд, головною причиною такого стану світової економічної науки є слабкість її методологічних позицій. Як вважають провідні вчені, відтворення методологічних засад економічної теорії потребує переходу на новий, загальнонауковий шлях вивчення процесів, котрі відбуваються у природі та житті суспільства, із використанням принципів системно-синергетичного наукового дослідження, що є інструментами інституціонального підходу до побудови механізму фінансового забезпечення водогосподарського комплексу України (ВГК).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Визнання необхідності відтворення методологічних засад економічної теорії впливає з аналізу низки наукових публікацій, в яких простежується постійне зростання інтересу до процесу розвитку інституціональної методології [1–6]. У них розглядаються питання взаємодії різних напрямів сучасної економічної теорії з поглибленням методологічних основ безпосередньо інституціоналізму.

Мета статі – визначення ролі інституційного забезпечення у фінансуванні модернізації та подальшому розвитку водогосподарського комплексу України.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних завдань реформування системи водогосподарювання є ефективно інституціональне забезпечення розвитку економіки України в скрутних умовах, спричинених глобальною політичною кризою та кризовим станом економічної системи України загалом. Інституційні зміни у фінансовому забезпеченні водогосподарювання є визначальними для позитивних трансформацій в економічній сфері.

Зважаючи на необхідність реалізації функцій методологічних основ інституціоналізму як однієї із форм методології здійснення аналізу стану і перспектив розвитку механізму фінансового забезпечення модернізації ВГК, він визначається науковцями як напрям дослідження економічних процесів, котрі відбуваються у суспільстві, що потребує від

сучасної науки чіткого обґрунтування ролі та місця інституціоналізму в економічній теорії.

Широкий спектр досліджень інституціоналізму підтримується завдяки синтезу політичних, правових, психологічних, соціальних концепцій наукового пошуку. Можна також констатувати, що рівень розвитку інститутів корелює зі станом економічної системи. Найявність інституцій створює лише передумови для розвитку, визначає потужність системи, її зв'язок з інститутами та організаціями. Заслуговує на увагу визначення поняття *інститут* із позицій аналітичної філософії, в якому наголошується, що реальність, описувана економічною теорією, залежить від поведінкових установок людини, інституціональних традицій. Також слід розглядати процес розвитку інститутів як складову піднесення всієї економічної системи.

Наразі в Україні визначено курс на інституційне забезпечення формування ефективного механізму функціонування економіки, тобто створюються правові та економічні інститути виключно ринкового спрямування в частині як організації ринкових взаємодій, так і регулювання державного протекціонізму. Проте інституціональні трансформації спричиняють проблеми регуляторного характеру, особливо в площині економічних відносин та механізмів їх реалізації.

Інституціональну природу фінансового забезпечення ВГК доцільно розглядати як основу оптимізації господарських систем. Разом з тим варто зазначити, що його ринкові зміни (у тому числі фінансової сфери) розпочалася без належного інституціонального супроводу, котрий залишився незмінним з радянської економічної системи, яка існувала до переходу національної економіки на ринкові відносини, не відповідає вимогам ринку й потребує докорінного перегляду.

Парадигма інституціоналізму, що сформувалася як напрям економічної науки на основі консолідації теорії ринку і механізмів функціонування соціально-економічних процесів, є базисом для побудови механізму фінансового забезпечення модернізації ВГК України, а також створює можливість для визначення його сценаріїв.

СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНА Й ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Цілком очевидно, що окреслені підходи не рівнозначні з позицій забезпечення саме розвитку, зокрема заданого ліміту часу, темпів, бажаних якісних характеристик, діапазону вирішуваних завдань. Перший підхід, на нашу думку, надто широкий і вкладає у поняття інститутів розвитку такі, що формують середовище для ведення бізнесу (бізнес-клімат), інститути ринку, держави, судочинства тощо, тобто в цілому утворюють інституціональний устрій країни. В такому контексті потреба виділення інститутів розвитку в окремий різновид не має сенсу, оскільки їм не надається специфічних властивостей.

Система інституціонального забезпечення ВГК охоплює базисні інститути (власність, влада, банківське кредитування, інвестиційні ресурси, збереження природних ресурсів, ведення бізнесу) та інститути розвитку (власності, управління на макро- та мінірівні, фінансового посередництва, позикового капіталу, природних ресурсів, ренти, підприємництва).

Отже, до концепції інституціонального забезпечення фінансового механізму належать інститути розвитку, а саме: державної і територіальної власності, управління на різних рівнях, банківського та небанківського кредитування (лізинг).

Сукупність інститутів розвитку дає змогу сформулювати концептуальні засади інституціоналізації фінансового забезпечення модернізації ВГК України, які передбачають певний спосіб інтерпретації його інноваційності в умовах переходу до економіки знань у світовому розрізі, складних економічних та політичних перетворень, провідний задум, що визначає її головну мету – сталий розвиток країни. Процес дослідження потребує побудови концептуальної системи згідно з аналітичними підходами до визначення рівня інституційного розвитку фінансового забезпечення модернізації водогосподарської сфери.

Щодо *інституту підприємництва*, то економічна наука виокремлює його як рушійну силу модернізації та розвитку ВГК, інструментарій для задоволення його потреб в умовах децентралізації влади. Трактуючи сутності цього терміна в рамках наявних інституцій передбачає активність інноваційної діяльності щодо створення нових ринкових можливостей. Інституції формують інститут підприємництва ВГК. На основі детального аналізу сутності інституцій та інститутів досліджуваної сфери (табл. 1) можливо чітко визначити необхідні зміни для її розвитку на тлі процесів децентралізації.

Таблиця 1

Інституціональні умови розвитку підприємництва в системі водогосподарського комплексу

Умови	Інституції	Інститути
Стабільність державної економічної і соціальної політики	Зниження ризиків інвестування, довіра до уряду	Інститут державного управління, державного регулювання модернізації та розвитку ВГК
Позитивна суспільна думка	Прагнення до всього нового. Ставлення до підприємництва як до одного з престижних видів діяльності в суспільстві	Державне регулювання податкового забезпечення розвитку ВГК, адекватна рентна політика
Наявність розвинутої інфраструктури	Розвиток структур, які розподіляють джерела фінансування. Довіра та емпатія до альтернативних джерел фінансування	Інститути фінансового ринку
Система захисту природних ресурсів	Включає продукцію, винаходи, нові ідеї, інноваційні розробки	Інститути екологічного захисту
Демократизація господарської діяльності з боку держави	Скорочення форм звітності, спрощення правил реєстрації нових фірм	Зменшення впливу інституту корупції

Основними чинниками, що перешкоджають розвитку інноваційного підприємництва у ВГК України, є: відсутність чітко сформульованої системи правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва; необхідність розробки дієвих фінансово-кредитних механізмів; надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності; невпорядкованість відносин власності; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу; надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання, нерозвиненість ринкової інфраструктури, конкурентного середовища тощо.

Законодавство та новітні методи управління фінансовими потоками є основою розвитку *інституту державного фінансування* діяльності підприємницьких структур ВГК, який включає такі види законодавчих актів або їх комбінації:

- загальне рамкове законодавство;
- акти, прийняті на виконання політичних документів, стратегій і програм;
- норми щодо конкретних заходів, передбачених бюджетним законодавством.

Основна мета Закону України «Про Фонд наукових і технологічних інновацій» (2003 р.) – створення стабільного фінансового підґрунтя для наукових досліджень, технологічного розвитку та інноваційної діяльності. Передбачається, що такий фонд фінансуватиметься за рахунок державного бюджету та внесків, сплачуваних підприємствами. Для стимулювання науково-дослідної діяльності внесок зменшуватиметься на суму витрат, необхідних для внутрішніх досліджень та розробок.

Фонд фінансує проведення наукових досліджень і заходи щодо інноваційної діяльності, розширення використання отриманих результатів, розвиток інноваційної інфраструктури, а також підтримку надання послуг, пов'язаних із дослідженнями, розробками та інноваціями. Фінансування спрямоване як на державний сектор, так і приватні підприємства. Кошти фонду надаються на конкурсній основі.

Законодавство всіх держав-членів ЄС передбачає інституційне (базове) фінансування. Окремі країни протягом багатьох років використовують також конкурсний підхід до нього, інші –

запровадили або практикували його в минулі роки.

Конкурсне фінансування поряд з інституційним є важливим чинником при виборі об'єктів модернізації ВГК у Данії, Естонії, Фінляндії, ФРН, Греції, Угорщині, Люксембурзі, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Іспанії, Швеції та Великій Британії. У другій групі країн, до якої входять Чехія, Франція, Литва, Мальта, Нідерланди і Португалія, інституційне фінансування становить лівову частку, але останніми роками в них поступово збільшується й частка конкурсного. Третя група об'єднує держави, для яких інституційне фінансування модернізації є основним, а конкурсне – обмежене, зокрема Австрію, Болгарію, Чехію, Ірландію, Італію і Латвію.

Надання державних субсидій в Європейському Союзі має відбуватися згідно з актами стосовно державної допомоги. Попередні правила забезпечували державам-членам широкі можливості з підтримки досліджень і розробок, проте 2006 р. їх переглянуто з метою кращого відображення пріоритетів політики Співтовариства, а саме заохочення міжнародної співпраці у сфері науково-дослідної діяльності, публічно-приватного партнерства, розповсюдження результатів досліджень і виконання великих науково-дослідних проектів, що становлять спільний інтерес для Європи.

Використовуючи це положення для малих, середніх і великих підприємств, фундаментальні дослідження щодо проектів модернізації ВГК можуть фінансуватися в обсязі 100 %; промислові – відповідно 70, 60 і 50 %; експериментальні розробки – 45, 35 і 25 %. У випадку спільних досліджень між підприємствами чи підприємствами та науковими установами частка державних субсидій може збільшуватися на 10 %.

Акти ЄС щодо державної допомоги ВГК в умовах децентралізації влади оцінюються як досить ефективні, проте фінансовим установам залишається менше можливостей для прийняття управлінських рішень порівняно з головними конкуруючими економіками.

Інститут державних субсидій дає змогу розпочати інноваційну діяльність у системі ВГК без великого початкового капіталу. Цьому ж сприяє використання інноваційних ваучерів, що має особливе значення в умовах децентралізації влади.

СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНА Й ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Упродовж останніх років для держав-членів ЄС характерне застосування спрощеної схеми фінансування через надання ваучерів, створюючи можливості для додаткового залучення ресурсів при розбудові системи ВГК. Важливу роль вони відіграють при залученні до обігу в територіальних громадах, акумуляції коштів для ремонту та модернізації.

Ваучери надаються малим і середнім підприємствам, які функціонують у системах житлово-комунального господарства, переважно для придбання послуг, зокрема технологій, науково-дослідних розробок, отримання патентів, тестування обладнання тощо. На етапі подання заявки щодо впровадження інноваційного проекту модернізації ВГК вони більш оперативні, ніж стандартні програми з надання грантів. Ваучер випускається регіональним/національним агентством комплексу із зобов'язанням здійснити виплату постачальнику послуг (інколи відшкодувати суб'єкту малого або середнього бізнесу оплату).

Інститут банківського кредитування. У наш час спостерігається тенденція підвищення економічного зростання в Україні, що важливо для вітчизняного фінансового ринку, оскільки темпи піднесення і стійкість економіки залежить від можливості національної банківської системи відповідати попиту на грошові ресурси для задоволення потреб суб'єктів господарювання. Але тренди розвитку кредитних операцій українських банків сьогодні свідчать про значне послаблення попиту саме виробничої галузі в грошових ресурсах. Основною операцією комерційних банків є надання кредитів та здійснення

кредитної політики в державі, а отже, від кредитних операцій надходить основна частина їх доходів. Аналіз стану банківської сфери дає підстави стверджувати про фінансовий крах банків через неефективну та ризиковану кредитну політику.

Як наслідок, актуальною є проблема вдосконалення банківської діяльності з кредитування, зокрема проведення кредитних операцій, здатних приносити максимальний прибуток та знизити ризик, що пов'язано із процедурою надання кредитів.

Особливостями кредитного ринку є його можливість мобілізувати фінансові ресурси та швидко і безперешкодно здійснювати їх продаж на комерційній основі суб'єктам господарювання, які потребують грошових коштів для розширення чи створення нових підприємницьких структур. Він є найбільш розвинутою та основною частиною фінансового ринку.

Високий рівень розвитку першого можна пояснити його перевагами порівняно з іншими сегментами ринку фінансів. Кредитна система – це система відносин та принципів кредитування, сукупність кредитно-фінансових установ, які створюють, акумулюють і надають грошові засоби. Дослідження банківського кредитування свідчить, що українські банки в останні роки здійснювали значну кількість операцій, переважну частку яких становили кредитні, що формують сукупний кредитний портфель банку та банківської системи України.

Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку в Україні впродовж 2012–2017 рр. демонструють негативні тенденції у цій сфері (табл. 2).

Таблиця 2

Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки, 2013–2018 рр., тис. грн*

Рік	Усього	Інші фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Нефінансові корпорації	Інші сектори економіки	У тому числі ВГК
2013	815 142	16 229	5 803	605 425	187 685	1,63
2014	910 782	19 317	5 908	691 903	193 654	2,85
2015	1 020 639	25 576	4 926	778 841	211 325	0,73
2016	981 639	15 564	3 364	787 795	174 904	0,5
2017	988 682	11 583	1 430	822 114	163 555	0,23
2018	1 016 657	10 936	1 522	829 932	174 268	–

*Джерело: складено автором на основі [7].

Загальний обсяг наданих кредитів (2017 р.) зменшився на 20 402 млн грн, або на 6,5 %, 2016 р. порівняно з 2015-м – на 790 631,1 млн грн, що дорівнює 70,43 %. Середньозважена ставка 2015 р. знизилася на 3,83 %, або на 17,56 % від загальної, що є позитивним фактором, але 2015 р. порівняно з 2012-м вона зросла на 5,66 % і становила 45,94 %. Щодо динаміки наданих кредитів резидентам залежно від секторів економіки (табл. 2), то 2018 р. виявлено збільшення їх загального обсягу порівняно з 2017 р. на 27 975 тис. грн, або 2,83 %, а з 2013 та 2014 рр. – на 166 497 (20,43) та 70 857 тис. грн (7,78 %) відповідно. У структурі наданих кредитів основна частка припадає на нефінансові корпорації (2017 р. – 81,63 %), а кількість підприємств ВГК, які отримали кредит, є незначною.

Отже, найважливішими проблемами кредитування ВГК є:

- нестабільна економічна та політична ситуація у країні;
- недосконала та застаріла нормативно-правова база національної банківської сфери;
- досить не вигідні умови кредитування для підприємств та інших клієнтів у зв'язку з високою обліковою ставкою НБУ.

Отже, вітчизняна банківська система потребує реформування в напрямі підвищення доступності кредитів для ВГК, зниження їх вартості та кредитних ставок. Також необхідно оновити нормативно-правову базу кредитування, урахувавши іноземний досвід фінансування підприємств водогосподарського комплексу.

Саме це є основним завданням в умовах подолання наслідків фінансової кризи підприємствами ВГК та забезпечення подальшого розвитку України.

Для розвитку банківського кредитування системи ВГК пропонуємо:

- збільшити якість послуг банків для покращення їх конкурентоспроможності;
- установити обмеження відсоткових ставок за кредитами в державних актах та контролювати його виконання;
- підвищити рівень банківського сектору шляхом залучення додаткового акціонерного капіталу;
- стимулювати комерційні банки щодо кредитування інноваційних проектів для підприємств досліджуваної сфери;
- розширити капітальні ресурси державних банків, підвищити їх кількість та посилити роль на вітчизняному фінансово-

кредитному ринку. Реалізація цих заходів сприятиме оздоровленню національної економіки та покращенню загального стану банківських установ.

Висновки. Під інститутами розвитку слід розуміти спеціальні організаційно-господарські структури та суб'єкти господарювання, створені державою й використовувані нею як інструмент регулювання економіки і державної підтримки інших суб'єктів, діяльність яких належить до пріоритетних. Вони сприяють розподілу ресурсів на користь проектів реалізації потенціалу економічного зростання.

Для розв'язання проблем банківської системи необхідно вдосконалювати механізми її функціонування. З цією метою Національний банк України повинен використовувати проведення валютних своп-операцій, оскільки вони здатні вирішити питання нестачі грошових ресурсів у національній валюті для підприємств водогосподарського комплексу.

Список використаних джерел

1. Амбросій О.І. Банківське кредитування в Україні / О.І. Амбросій // Економічні науки. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 10–17. – (Серія «Економіка та менеджмент»).
2. Богоявленська Ю.В. Еволюція інституціональної теорії в контексті трансформації сучасних економічних систем / Ю.В. Богоявленська, К.С. Шапошніков. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 550 с.
3. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : [монографія] / С.В. Онишко. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
4. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) / С.В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
5. Герасимчук З.В. Інституціональне забезпечення сталого розвитку регіону : [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 420 с.
6. Інституційні чинники розвитку фінансового сектору економіки в умовах ринкової трансформації : [монографія] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Соболева. – К. : УБС НБУ, 2010. – 350 с.
7. Статистика фінансового сектору : довідник [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial>.

References

1. Ambrosii, O. (2012). Bankivs'ke kredyuvannya v Ukraini [Bank lending in Ukraine]. *Economic sciences. Series: Economics and Management*, 9(2), 10-17 [in Ukrainian].

2. Bohoyavlenska, Y., Shaposhnikov, K (2010). *Evolyutsiya instytutsional'noyi teorii v konteksti transformatsiyi suchasnykh ekonomichnykh system* [The evolution of institutional theory in the context of the transformation of modern economic systems]. Zhytomyr: ZHDTU [in Ukrainian].

3. Onyshko, S. (2004). *Finansove zabezpechennya innovatsynoho rozvytku: monohrafiya* [Financial support for innovative development: a monograph]. Irpin: National Academy of State Tax Service [in Ukrainian].

4. Stepanenko, S. (2008). *Instytutsional'nyy analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohiyi)* [Institutional analysis of

economic systems (problems of methodology)]. Kyiv: National Economic University of Kiev [in Ukrainian].

5. Herasymchuk, Z. (2011). *Instytutsional'ne zabezpechennya staloho rozvytku rehionu: monohrafiya* [Institutional providing of the sustainable development of the region: a monograph]. Lutsk: Lutsk National Technical University [in Ukrainian].

6. Soboliev, V (Eds.). (2010). *Instytutsiyni chynnyky rozvytku finansovoho sektoru ekonomiky v umovakh rynkovoyi transformatsiyi: monohrafiya* [Institutional factors of financial sector development in the conditions of market transformation: monograph]. Kyiv: Banking University NBU [in Ukrainian].

7. National Bank of Ukraine (2019). *Statystyka finansovoho sektoru [Financial sector statistics]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05 грудня 2019 року